

УДК 7.76.01

DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2023.3.3>**Горічко Ярина Михайлівна,**

аспірант,

асистент кафедри дизайну та основ архітектури

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0002-9471-4228,

yaryna.m.andrieieva@lpnu.ua

Галишич Руслан Ярославович,

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри дизайну та основ архітектури

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0002-2459-7580

Ruslan.y.halyshych@lpnu.ua

**ОБРАЗ ЖІНКИ ТА ЧОЛОВІКА У ГРАФІЧНИХ ТВОРАХ УКРАЇНИ
У ВОЄННІ ТА МІЖВОЄННІ ПЕРІОДИ**

Мета: художньо-композиційне дослідження образів жінок і чоловіків у графічних творах України воєнних та міжвоєнних періодів для виявлення їх стилізаційних видозмін залежно від історичних реалій та періодів їх створення.

Об'єкт дослідження: зображення чоловічих та жіночих персонажів в графіці.

Предмет дослідження: стилізаційні особливості антропоморфних мотивів в поліграфічній продукції.

Жіночі та чоловічі образи втілені в архетипах аніми та анімуса, які є загальними для всього людства. Але ці архетипи мають унікальні риси виражені в національних ідентичних особливостях, як-от: національний одяг або його елементи, риси зовнішності, для жінок це правильні риси обличчя, темне волосся та брови. Для чоловіків це може бути козацька зачіска – оселедець, вуса, булава, меч, щит, шаровари. Також національна символіка виражається у графічних зображеннях за допомогою вишитих мотивів на одязі, які мають своє значення: хрест – символ воскресіння, “перехрещення двох ліній символізує зустріч земного з небесним. Хрест означає також гармонію чотирьох стихій: вогню, води, землі і повітря. Ромб – символ плодючості людини і землі. Квадрат символізує матерію, це знак особливого числа чотири, яке українці розуміли як символ першоелементів. Це чотири точки земної кулі: сторони світу; пори року; життєві цикли; частини доби” [11]. Національна символіка виражається, також, за допомогою гербів, емблем, прапорів, вінків, певних рослин. Наприклад: калина – як символ самої України. Плоди калини – символ мужності людей, що полягли у визвольній боротьбі за рідний край. Червоні ягоди калини формою та кольором нагадують краплі крові, тому вони для українців стали символом пролитої крові за незалежність України; пшениця – як символ родючості української землі, символ працьовитості і селян, які працюють на цій землі; мак – символ сонця, безкінечності, волі, гордості, оберегу від злих сил, хлопця – козака, крові, тих хто втратив життя у боротьбі за незалежність, символ відваги та опору під час важких часів; дубове листя – мужність, могутність, благородність, гордість, незламність українського народу, який попри різні випробування в історії, залишається незалежним та стійким. Символи мають глибокий культурний та історичний сенс, відображають національний дух та сприяють єднанню громадян України навколо спільних цінностей та ідеалів.

Архетипи аніми та анімуса є універсальними для всього людства, але завдяки цим мотивам проявляється унікальність їх у нашому контексті. Графічні твори залишаються в історії, допомагають зберегти та передати спогади про часи, в які вони були створені, та роль чоловіків і жінок у ці часи, а також надихнути на боротьбу за свою землю і майбутнє.

Ключові слова: графіка, художньо-композиційне дослідження, чоловічі персонажі, жіночі персонажі, антропоморфні мотиви, поліграфічна продукція.

Horichko Yaryna, Halyshych Ruslan. IMAGE OF WOMAN AND MAN IN GRAPHIC WORKS OF UKRAINE DURING THE WAR AND INTERWAR PERIODS

Purpose: an artistic and compositional study of the images of women and men in the graphic works of Ukraine during the war and interwar periods in order to identify their stylistic changes depending on the historical realities and periods of their creation.

The object of research: images of male and female characters in graphics.

The subject of the study: stylization features of anthropomorphic motifs in printed products.

The feminine and masculine images are embodied in the archetypes of anima and animus, which are common to all humanity. But these archetypes have unique features expressed in national identity features, such as national clothing or its elements, and features of appearance, for women, it is correct facial features, dark hair, and eyebrows. For men, it can be a Cossack hairstyle – herring, mustache, mace, sword, shield, harem pants. Also, national symbolism is expressed in graphic images with the help of embroidered motifs on clothes, which have their meaning: the cross is a symbol of resurrection, «the crossing of two lines symbolizes the meeting of the earthly with the heavenly. The cross also means the harmony of the four elements: fire, water, earth, and air. A rhombus is a symbol of human and earth fertility. The square symbolizes matter, it is a sign of the special number four, which Ukrainians understood as a symbol of the first elements. These are the four points of the globe: the sides of the world; season; life cycles; parts of the day» [12]. National symbols are also expressed with the help of coats of arms, emblems, flags, wreaths, and certain plants. For example: Viburnum is a symbol of Ukraine itself. Viburnum fruits are a symbol of the courage of the people who fought for the liberation of their homeland. Red viburnum berries in shape and color resemble drops of blood, so for Ukrainians, they have become a symbol of the blood shed for the independence of Ukraine; wheat – as a symbol of the fertility of the Ukrainian land, a symbol of hard work and the peasants who work on this land; poppy – a symbol of the sun, infinity, will, pride, protection from evil forces, a boy – a Cossack, blood, those who lost their lives in the struggle for independence, a symbol of courage and resistance during difficult times; oak leaves – courage, power, nobility, pride, indomitability of the Ukrainian people, who, despite various trials in history, remain independent and stable. Symbols have a deep cultural and historical meaning, reflect the national spirit, and contribute to the unity of Ukrainian citizens around common values and ideals.

The anima and animus archetypes are universal to all of humanity, but these motifs make them unique in our context. Graphic works remain in history, help preserve and transmit memories of the times in which they were created and the role of men and women in those times, as well as inspire the struggle for our land and future.

Key words: *graphics, artistic and compositional research, male characters, female characters, anthropomorphic motifs, polygraphic products.*

Вступ. Графічні твори відображають ситуацію, що склалася в країні, та є одним із інструментів привертання уваги до проблем та змін, які відбуваються в суспільстві. Образи чоловіків та жінок часто зустрічаються у графіці воєнних та міжвоєнних періодів, відображають реальних людей та створюють мотивацію, подають приклад і насагу для боротьби за свою свободу та землю.

Метою роботи є художньо-композиційне дослідження жіночих і чоловічих образів в українській графіці воєнних та міжвоєнних періодів для виявлення їх стилізаційних видозмін залежно від історичних реалій та періодів створення даних графічних творів.

Матеріали та методи. Використано історичний, порівняльний, візуально-аналітичний методи, та метод художньо-композиційного аналізу. Попри розгляд у наукових дослідженнях чоловічих та жіночих образів у графічних творах України –

В. Косівим, Г. Голубничою висвітлення теми залишається недостатнім.

Досліджувані часові періоди. 1. Період Першої світової війни (1914–1918 рр.). 2. Міжвоєнний період (1918–1939 рр.); в тому числі графічні твори на тему Голодомору 1932–1933 рр. 3. Період Другої світової війни (1939–1945 рр.). 4. Міжвоєнний період (1945–1990 рр.); графічні твори створені на теренах України графіками-націоналістами, графіка соціалістичного реалізму, графіка створена діаспорою в еміграції. 5. Російсько-українська війна (поч. 2022 р.).

Графічні твори, які були створені в період певної історичної події; та графіка створена після історичної події, але в якій описується ця подія.

Результати. Період I Світової війни (1914–1918 рр.) У період Першої світової війни існує чіткий розподіл жіночих та чоловічих ролей. Це чоловіки, які воювали

на фронті, та жінки, які залишалися в тилу. Жінка зображується художниками-графіками в образі матері-героїні, яка захищає своїх дітей від війни та лиха; жертви. Але часом образ жінки може бути одночасно образом і жертви, і героїні, як-от, наприклад: в монохромному лінориті О. Кульчицької: «Під чужим небом» 1915 р., де зображено босоногу жінку. Вона змушена захищати своїх дітей, тікаючи з ними від війни, маленьку дівчинку вона веде за руку, а немовля тримає на руках. Похмурий настрій композиції підкреслюють хмари на задньому плані та чорні тони.

У творі «Чорна хмара...» (рис. 1) 1914–1915 рр. зображено жінку в полі, разом з двома дітьми напередодні бурі. Буря є алегорією війни, що розпочалася, жінка обіймає молодшу дитину, захищаючи від негоди. За композицією це поліхромний, симетричний, динамічний аркуш. Він викликає відчуття занепокоєння.

Також жінка може зображатися в образі святої, Богоматері, як в творі Олени Кульчицької «О, Мати Божа України!» (рис. 2) 1914–1915 рр., де авторка наче звертається до Богоматері, щоб вона захистила Україну від війни. Під час лихоліття люди часто

Рис. 1. графіка «Чорна хмара...» автор О. Кульчицька, 1914–1915 рр. Графіка, малярство, ужиткове мист., м. Львів, 2013 [1]

звертаються до вищих сил, адже інколи вони лишаються останньою надією на порятунок. Ікона за композиційним рішенням є симетричною та статичною, що викликає відчуття спокою, умиротворення. Богоматір з немовлям закомпоновані в коло. По чотирьох кутах зображені ангели. Ікона виконана в сецесійному стилі, що прослідковується в біонічних орнаментальних мотивах, які складаються в патерн на мафорії Матері Божої і кольоровій нюансній гамі золотистих, сріблястих відтінків. Також на застібці мафорію Богородиці зображений лев-емблема Січових стрільців. На жаль, місце перебування ікони є невідомим, і її можна бачити тільки у репродукціях.

Чоловік у графічних творах Першої світової війни зображується в образі героя-захисника, колишніх князів та козаків, як нагадування про міць та силу українського народу: цикл дереворитів «Історія княжих часів» 1918 р., зокрема «Володимир Великий», «Ярослав Мудрий».

Також чоловіки зображуються в образах воїнів, повстанців, Січових стрільців, надприродних істот. «Хоробрі галицькі полки» 1915 р., «Гуцули-добровольці» 1915 р., у творі «Фантазія» 1915 р., де велетенський воїн в обладунках та касці зі зміями вилами проколює візуально зменшених за розмірами росіян. Візуальне зменшення розмірів

Рис. 2. графіка, ікона «О, Мати Божа України!» автор О. Кульчицька, 1914–1915 рр. Графіка, малярство, ужиткове мист., м. Львів, 2013 [1]

ворога-це графічний прийом для того, щоб знизити їх вартість, людяність та силу.

Міжвоєнний період (1918–1939 рр.)

У міжвоєнний період (1918–1939 рр.) у графічних творах митці продовжують згадувати славні минулі часи, ілюструвати війну, також з'являються образи людей в часи Голодомору, тому графічні твори продовжують бути похмурими, на що є історичні причини, так як становище українців не покращилось.

Ще більше зображено княжі та козацькі часи, чоловіки змальовуються в образах козаків, таким збірним героїзованим образом усього козацтва є козак Мамай, який є іконічним, відомим та змінюється тільки у деталях. Одночасно це містичний, медитативний образ. Він козак-характерник, який знається на магії, віщун, що може змінювати погоду. Козак Мамай – символ незламності з XVII–XVIII століття, пам'ять народу про міць своїх воїнів. Наприклад, козак Мамай у екслібрисі Василя Кричевського, 1929 р. (рис. 3).

«Стрілецька кров» (рис. 4) Олени Кульчицької, 1920 рр. Це лінорит, в якому використано майже іконічний спосіб побудови композиції. «В іконах божественний простір втілюється в колі, чи сфері, що є замкнутою ідеальною динамічною фігурою» [12] і не деформується при відзеркаленні, вираженням цієї ж ідеї є німб. Лоза винограду навколо голови хлопця створює німб. Вона в християнстві є символом

відродження та істини. Аркуш виконаний у поліхромній гамі, в якій переважають зелений та червоний кольори. В іконах найчастіше використовується золотий колір та семантично близькі до нього. «Червоний символізує божественний вогонь та енергію, а також з тим же колір жертви. Зелений – колір Святого Духа, бо рослини символізують благодать та рай» [12]. Ці обидва кольори є домінуючими у даному графічному творі. Також зображена чаша, яка теж є одним із символів християнства, де стікає кров, все це наштовхує на аналогію з Ісусом, який приніс себе в жертву, так само хлопець приносить себе в жертву заради України.

У 1928 році створено лінорит «Тезей», де сюжет античного міфу про Тезея інтерпретується по-новому, Тезей піднімає камінь, під яким заховані шабля, шолом, булава – символи державності України, нескореності українського народу і прагнення до незалежності. З-під каменя проростає калина як символ самої України. Плоди калини – мужність людей, що полягли у визвольній боротьбі за рідний край. Червоні ягоди калини формою та кольором нагадують краплі крові, тому вони в українців стали символом пролитої крові за незалежність України.

Жінки зображуються в образі жертви, матері, кріпачки: «Неволя» 1930 р., «Підневільна праця» 1930 р., матері «Мати» 1930 р.,

Рис. 3. екслібрис, автор В. Кричевський, 1929 р. Василь Григорович Кричевський: життя і творчість., Нью-Йорк, 1974 [8]

Рис. 4. лінорит “Стрілецька кров”, автор О. Кульчицька, 1920 р. Графіка, малярство, ужиткове мист., м. Львів, 2013 [1]

Богоматері «Мати Божа Гуцульська» 1935 р. – графічні роботи Олени Кульчицької.

Федір Глушук у 1989 р. створює плакат, де зображує жінку-Україну як жертву Голодомору. Вона у довгій аскетичній сорочці, у позі, що демонструє покору-стояння навколішки, та руки наче розп'яті. Над нею терновий вінок, відсилка до ікон та страждань, які переніс Ісус. Ще більше підкреслює усю похмуру атмосферу ілюстрації холодна понура палітра.

У 1925–1939 рр. у Львові виходить періодичне ілюстроване видання для жінок «Нова Хата». Журнал можна назвати елітарним, прогресивним, емансипованим. На обкладинках часто з'являється жінка в національному одязі, чи з елементами його, красива, заможна, інколи з дітьми, як матір. Також у виданні 1933 р. на обкладинці, ілюстрованій Миколою Бутовичом, вона з'являється в образі заможної козачки. Палітурки журналу в різний час оформляли такі графіки: Олена Кульчицька, Святослав Гординський, Микола Бутович, Галина Мазепа та інші. Тому можна стверджувати, що в елітарних колах жінка не ототожнювала себе з жертвою, була самодостатньою та сміливою.

Період II Світової війни (1939–1945 рр.).

Чіткий розподіл чоловічих та жіночих ролей у період Другої світової війни зберігається.

Важко уявити український повстанський рух без Ніла Хасевича, який присвятив своє

життя боротьбі за свободу, де його і вбили. Його інструментами в цьому бою стали долото та різець. В кінці 40-х років виходить серія робіт «Волинь у боротьбі», де художник-графік відображає тодішню сумну, але правдиву реальність. Він змальовує справжнє обличчя СРСР та «світле нове життя», яке приносять нам «братський народ». Але в більшості він зображує своїх побратимів, воїнів УПА, героїв, таких як був він сам.

Чоловік в образі героя – воїна, захисника, повстанця, у творах Ніла Хасевича, переважно дереворитах: «Він край свій боронить» (рис. 5) 1945 р., «Воїн з рушницею на відпочинку (Олесь)» 1945 р., «Воїн з кулеметом під зламанним деревом» 1945 р., «На привалі» 1945 р., «На галявині лісу» 1944 р., «На становищі» 1945 р.

В образі лицарів, козаків – «22 січня – День української державності».

Жінка зображується в образі жертви, матері-героїні. Олена Кульчицька створила графічні роботи: «У світ за очі» 1943 р., «Жінка зі снопом» (рис. 6) 1939 р. У ці часи мисткиня все частіше послуговується технікою монохромного лінориту, адже він добре передає важкість, грубість, печаль тих років. «Жінка зі снопом» – це симетричний, статичний, монохромний лінорит, на якому зображена жінка з похиленою головою, чи то від тяжкості снопу, який вона тримає, чи то від тяжкості війни. Сніп виконує роль певного

Рис. 5. дереворит «Він край свій боронить», автор Н. Хасевич, 1945 р. Н. Ніл Хасевич. Воїн, митець, легенда, м. Луцьк, 2010 р. [5]

Рис. 6. лінорит «Жінка зі снопом» автор О. Кульчицька, 1943 р. Графіка, малярство, ужиткове мист., м. Львів, 2013 [1]

німбу над головою, що відсилає нас до ікон. «У світ за очі» – це статичний, монохромний дереворит із зображенням жінки з немовлям, яке тримає на руках. Вона змушена тікати від війни, щоб врятувати своїх дітей.

Наприкінці 1940-х рр. у Ганновері (Німеччина) Мирон Битинський створює монохромну листівку, на якій зображена розгублена, заплакана дівчина на тлі могили. Вона одягнена в національний стрій, на голові вінок, але це її не прикрашає. З ілюстрації розуміємо, що в образі дівчини художник уособлює саму Україну, що розгублена та пригноблена війною та ярмом Радянського Союзу.

Міжвоєнний період (1945–2022 рр.). Художників-графіків періоду, коли Україна входила до складу СРСР, можна умовно поділити на патріотично спрямованих митців, які відображали реальні події, що відбувалися в Україні; художників-графіків, які емігрували в інші держави і там створювали графічні твори; художників-графіків, що створювали твори в стилі «соціалістичного реалізму» впорядковані спеціально під радянську систему, пропагуючи радянські цінності, та відображали те, що їм диктувала радянська влада.

Ніл Хасевич, художник УПА, в міжвоєнний період створив такі монохромні дереворити: «На Волині жито ворогами збито» 1948 р., «Людей у ярма запрягли» 1949 р., «А їсти нічого» 1949 р., «За плугом» 1945 р.,

Рис. 7. Графіка, обкладинка, журнал «Жіночий світ», 1985 р. Торонто, 1985 р.

«Вивіз на Сибір», «Большевицькі людолови», на яких за допомогою підручних засобів відображав реальне ставлення тодішньої радянської влади до українців. Як жінки, так і чоловіки у роботах Ніла Хасевича в цей період зображені жертвами радянського режиму.

Діаспорний журнал «Жіночий світ», який видається в Канаді, представляє образ української жінки. Для цього видання створювалися унікальні обкладинки такими відомими художниками-графіками, як-от: Мирон Левицький, Едвард Козак, Святослав Гординський та інші.

На цих обкладинках показано красу української жінки та все прекрасне і естетичне, що підкреслюється за допомогою зображення птахів, квітів, рослинних орнаментів. Наприклад, на обкладинці журналу (січень 1985 р.); (рис. 7) зображена українка, у вишитому одязі, темним волоссям, що ідентифікує її національну приналежність, зі снопом пшениці у руках. Пшениця є одним із загальновідомих символів України. Композиція аркуша є симетричною та статичною, тут використано біонічні мотиви, поєднано плавні і кутасті лінії, використано декоративні елементи, у вигляді мотивів на задньому плані та орнаментів на одязі жінки. Композиція виконана у яскравих контрастних трьох кольорах: біле тло, чорний та зелений. Також на обкладинках цього часопису зображено жінку в образі матері,

Рис. 8. Плакат, «Живи, Україно, радянська державо!», автор Є. Кудряшов, 1958 р. Українська ідентичність в графічному дизайні 1945–1989 рр., м. Київ, 2019 [4]

яка навчає дітей українським традиціям. Це є спробами зберегти національну ідентичність в еміграції за допомогою демонстрації українського національного одягу, його елементів, національних орнаментів та інших речей, що символізують Україну.

У стилі соціалістичного реалізму образ жінки використовувався дуже часто. Жінка зображувалася сильною та прекрасною, ці два слова якнайкраще характеризують кожен графічний образ в цьому стилі. Українка майже всюди в національному костюмі або використовуються його елементи. Усміхнена та щаслива. Наприклад в таких роботах: «Живи Україно. Прекрасна і сильна» Леонід Капітан, Олексій Капітан, плакат, 1964 р., тут зображена монументальна, прекрасна і сильна усміхнена дівчина, в національному вбранні, що є образом України. «Живи, Україно, радянська державо!» (рис. 8) Євген Кудряшов, плакат, 1958 р., на плакаті монументальний портрет дівчини, у вінку з колосся, вона з правильними рисами обличчя і темним волоссям, для того, щоб зчитувалась її національна приналежність, так як росіянки завжди зображуються зі світлим волоссям. За композиційним рішенням це статичний, симетрично-дзеркальний твір, виконаний двома фарбами: червоною, яка займає більше 95 відсотків зображення і викликає асоціацію з прапором СРСР, та блакитною.

Також, коли українка зображується поряд з росіянку, а саме: Україна поряд з росією, то сила України вже відходить на задній план, Україна стає «молодшою сестрою». Образом жінки користуються у своїх цілях, щоб репрезентувати Україну з потрібного боку радянської влади, як прекрасну, молоду, але інфантильну, наївну та слабку. Так як довгий час і було прийнято думати про нашу державу в радянському союзі, згодом у росії. Наприклад, в роботі Веніаміна Бескактова, Олександра Ворони «Розквітні дружбо наша!», плакат, 1960 р. зображено поряд Україну і росію, але зчитується, що Україна трохи позаду, а Росія, наче, направляє її, так і в плакаті М. Мотузко, 1979 р. «Навіки разом». І хоча образ жінки радянською владою використовувався для іншої мети та в іншому контексті, ніж образ

жінки, який зображувався патріотами, чи у діаспорі, її образ все одно зберігав національну ідентичність та національну приналежність і був є впізнаваним завдяки рисам обличчя, кольору волосся, етнічному одягу, чи його елементам.

Порівняно з жіночими образами і в УРСР, і в діаспорі чоловік представлений рідше. Найчастіше він зображений в образі трудівника, працівника фабрики, заводу, чи селянина-хлібороба. Такий чоловік-трудівник зображується в звичайному костюмі, інколи з елементами національного одягу, наприклад, вишита сорочка. Його показано поряд із «старшим братом», росіянином, точніше трохи в його тіні. «Старший брат» навчає, допомагає, скеровує «молодшого». Наприклад в графічній роботі «Хай живе непорушний Союз», Іван Дзюбан, плакат, 1956 р., чи на плакаті «Нам завжди у битвах за долю народу був другом і братом російський народ», Сергій Подерв'янський, 1954 р., чи в однойменній роботі, але вже Федора Глущука 1960 р.

У діаспорі в цей період чоловік репрезентувався в образі героя. Згадувались минулі часи Київської Русі, козацтва, Січових Стрільців, воїнів УПА. Наприклад, як на обкладинці Вадима Доброліжа «До роковин української Республіки» 1968 р., Канада, чи на афіші у Володимира Бернарського, 1986 р., США, чи у «Лемківських Календарях» Мирона Левицького 1966 р. і 1971 р., Канада.

Як уособлення всього козацтва, сили духу українського народу, у діаспорі зображується той, хто вже став символом – козак-Мамай, на плакаті Георгія Шевцова, 1989 р., Валерія Побоківа 1990 р.

Російсько-українська війна (поч. 2022 р.). У теперішній час війни образи жінок є збірними, складними та мінливими, багатошаровими, що формувались протягом довгого часу. Жінка вбирає в себе багато рис, які часто протирічать одна одній. Водночас вона слабка і сильна, свята і відьма. У час російсько-української війни жінка теж з'являється в образі України, але вже не схиливши голову, а даючи відсіч, часом агресивно захищаючи себе. Таким зразком нашарування протилежних образів та уосо-

бленням України в жінці є робота Олени Штепури (рис. 1). За композиційним рішенням це динамічна графічна робота з порушеною симетрією, де зображена оголена жінка, на голові у неї хітон-стяг України. Хітон як відсилка до ікон, він покриває голову тільки наполовину, майже злітає, як злітає святість цієї жінки, а одночасно злітає пасивність, інфантильність, з'являється сила. Лівою рукою вона показує красномовний жест. З грудей в неї летить не молоко, а кулі, якими вона розстрілює ворога. І це нове поєднання символів, еклектичне, через протиріччя, які ми бачимо у цьому образі. Цей образ дуже влучно характеризує сучасну Україну, якою ми її зараз бачимо і відчуваємо. Антропний образ дівчини переданий за допомогою м'яких, плавних ліній та форм, які відображають саму суть цієї жінки та України. Вона мирна, добра, не конфліктує, але має дати відсіч, відповісти на конфлікт, який провокують щодо неї. Позаду знаходиться контраформа у вигляді арки, внизу роботи зображені вояки, і на противагу м'яким лініям та формам, за допомогою яких зображена дівчина, вони тут гострі, ламані, кутасті, що асоціюються з агресією, різкістю, злобою (рис. 9).

Жінка зараз з'являється в образі різних міфологічних, містичних істот, таких як мавки, русалки, відьми. За міфологією вони є самовільними, неконтрольованими створіннями, і через їх дії ми транслюємо всю свою ненависть до ворога. Зразком жінки в образі русалки є робота Тетяни Приймич. Це комікс про те, як жінки стають русалками в теперішній час в Україні. Замордована ворогами вона перетворюється на русалку, знаходить своїх кривдників та карає їх. Комікс створено в натуралістичному стилі, у похмурій холодній зелено-блакитній палітрі, яка добре передає настрій графічного твору. Головна героїня-українська жінка, яка стала русалкою. Вона володіє характерними національними рисами зовнішності, в неї довге темне волосся, темні брови та правильні риси обличчя.

Також зразком жінки в образі відьми є робота «Конотопська відьма» Nata Le, яка створює графічні ілюстрації на тему війни. Тут зображена дівчина, в одязі якої поєднано

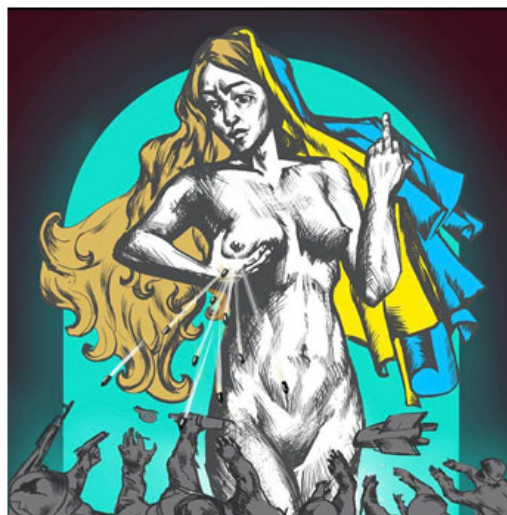

Рис. 9. Графіка, автор Олена Штепура, 2022 р.

традиції та сучасність. В неї сильний вольовий погляд, здогадатися, що вона відьма, можна з ляльки-мотанки, яку вона тримає в руці, та ворони, що сидить у неї на плечі.

Відьма в українській культурі є неоднозначною істотою, вона динамічна, може бути злою або доброю в залежності від ситуації. Її змальовують не старою жінкою, вона може бути будь-якого віку, красива, грайлива, володіє силою, знаннями. За архетипом відьма – це тінь.

Також українка часто зображується в образі героїні – воїна, яка пліч-о-пліч воює на фронті з чоловіками. У Nata Le є серія графічних робіт, де представлені міста України в образах жінок. Ці жінки часто зображені воїнами, зі зброєю в руках, які боронять свою землю. Наприклад, в роботах, які присвячені таким містам: Житомир, Кривий Ріг, Дніпро, Северодонецьк, Рубіжне, Одеса, Харків, Маріуполь, Гуляйполе, Кам'янець-Подільський, Миколаїв, Полтава, Нікополь, Запоріжжя. Інколи ці жінки в національних костюмах, чи у військовій формі, а іноді це поєднання одного та іншого. Частково це відсилки до минулого, наприклад, як в графічних роботах, де представлено місто Нікополь та Запоріжжя. Для Нікополя зображено жінку-козачку з булавою за поясом, для Запоріжжя – це така собі еклектична козачка в шароварах, вишиванці та в кросівках. Львів символізує жінку в образі войовничої матері-героїні,

яка прихистить та нагодує, а ворогу дасть відсіч, адже зброя в неї за плечем.

Дуже добре проілюстрована нашарованість та багатогранність жіночого образу в ілюстраціях для Бучі та Рівного, де зображено українку в образі Богородиці та одночасно захисниці з хітоном на голові, у вишиванці та в бронезилеті з автоматом у руках.

Ці ілюстрації створені в стилі аніме, переважно їх герої закомпоновані в геометричній формі, в більшості це коло, інколи еліпс, кольорова гама яскрава, часто використовуються поєднання кольорів українського стягу: блакитного та жовтого. Переважно ці зображення симетричні, інколи з порушеною симетрією, трапляються також дзеркально-симетричні графічні твори. Також зображено багато національної атрибутики: тризуб, прапор, булава, меч, бандура, калина, пшениця, волошки, соняхи, писанки та їх орнаменти, наприклад: (рожечку, сонце, хрест, кривий танець, сварги), національний одяг та його елементи. Поряд з цим бачимо сучасні символи війни з росією: бавовну, пса Патрона, пса Елтона.

Отже, можна підсумувати, що традиційні границі розподілу на жіночі і чоловічі ролі у сучасній війні стали розмитими. Жінки дуже часто зображуються у ролях колись притаманних здебільшого чоловіку: жінки-пілоти, жінки-військові на передових рубежах, жінки-героїні війни зі зброєю у руках, що боронять свої землі на рівні з чоловіками. Також можна спостерігати, що жінка, яка часто є уособленням України, вже не слабка, не інфантильна, не пасивна, вона може постояти за себе і дати гідну відсіч.

Чоловік у сучасній війні – це образ героя, якого можна порівняти з героями коміксів. Він сильний, однозначно позитивний, завжди на стороні добра, трохи напівреальний.

Пам'ять про міць своїх воїнів перероджується у воїнах нашого часу. Це ілюстрації про героїчного привида Києва, який містифікований, напівреальний. Насправді не відомо хто він, чи живий він зараз, чи це певна людина, чи збірний образ сил авіації України. Але про цього персонажа вже видана книга коміксів у стилі манга, автором якого є японський худож-

ник-графік Мацула Джюко. Багато українських художників вже створили безліч графіки про привида Києва: це і постери, і стікери, і навіть картини за номерами. Це бійці Азовсталі, які боролися до останнього, і безліч графічних робіт вже створено на честь цих людей.

Це прикордонники з острова Зміїний, на честь яких створені марки, за якими стояли черги і які розлетілися за декілька днів. Згодом ця марка продавалася на різноманітних аукціонах, де ціна за неї сягала 1000 доларів США. Автором цих марок «Русській воєнний корабель іді...» (рис. 10.) став Борис Грох, який виграв конкурс на найкращу ілюстрацію для марок. Поштова марка містить символічне зображення діалогу між українським прикордонником з острова Зміїний та окупантами з російського корабля Москва. Марка виконана в реалістичному стилі, за композиційним рішенням це симетричне, статичне зображення. На передньому плані бачимо українського прикордонника, який стоїть на березі, на задньому плані – російський крейсер у морі. Разом суша і море за допомогою своїх кольорів, а саме: жовтого та блакитного, творять прапор України.

Ці відважні люди вже є легендами і відомими настільки, що стали візуальними символами сили духу, героїчності, нескореності, віри у свою справу. Мабуть, з часом вони, як і козак Мамай, колись набудуть містичних рис та будуть наділені надприродними силами у художніх творах та творах образотворчого мистецтва.

Рис. 10. Поштова марка, «Русській воєнний корабель...» автор Борис Грох, 2022 р.

Висновки. У періоди Першої та Другої світових війн існував чіткий розподіл на чоловічі та жіночі ролі. Чоловік, який воює, та жінка в тилу. У період сучасної війни цей розподіл зникає, стає більш розмитим. Знаємо багато графічних творів, де жінка воює пліч-о-пліч з чоловіком.

1. У періоди Першої та Другої світових війн жінка у графічних творах часто зображалась слабкою, жертвою. У час теперішньої війни в її образі з'являється сила, вона може захистити себе, дати гідну відсіч.

2. Чоловік у періоди Першої та Другої світових війн зображається героєм або чітко змальовується тодішня ситуація: війна-чоловік на фронті, який бореться за свободу. Або ж цитувались минулі часи Київської Русі, козацтва, для підняття національного духу.

3. У сучасній російсько-українській війні чоловік показується в образі супергероя, за типом героя коміксів, однозначно позитивним без півтонів.

4. У соціалістичному режимі жінка зображалась як уособлення України: прекрасною, сильною, але завжди «молодшою», такою яку треба направляти «старшій сестрі», тобто росії.

5. Чоловік у часи УРСР також зображався «молодшим братом» – трудівником.

6. У діаспорі цього ж періоду жінка змальовується прекрасною, молодою як Україна, майже завжди у національному одязі або з елементами його. Також вона могла представлятися змученою, втомленою жертвою росії.

7. Отже, образ жінки у графічних творах: образ матері-героїні; образ жертви; різноманітних надприродних істот: русалки, мавки, відьми; Богоматері; в образі українки уособлюється сама Україна, а як саме, це вже залежить від часового проміжку та автора графічного твору.

8. Чоловік уособлюється в образі воїна-захисника: древніх воїнів чи князів Київської

Русі; козаків; козака Мамає як збірною образу всього козацтва, який став символом і легко зчитується усіма українцями; воїнів УПА; Січових Стрільців. Також в часи соціалістичного режиму чоловік зображується в образі трудівника. Якщо він у місті – працівником фабрики, заводу, тощо, якщо в селі – хліборобом, працівником колгоспу. В даний час російсько-української війни чоловіка представлено в образі супергероя, героя коміксів.

9. У міжвоєнний період 1914–1918 рр. у творах графічного дизайну художники-графіки використовували монохромну і поліхромну палітру, проте переважали монохромні зображення. У періоди Першої та Другої світових війн майже всі зображення є монохромними, похмурими. Лінії у такій графіці різкі, гострі, їх велика кількість. У період теперішньої війни графічні зображення здебільшого поліхромні. Часто використовуються патріотичні кольори українського прапора. Трапляються зображення з різкими, гострими лініями та формами. У період 1945–1990 рр. переважним стилем у графічному дизайні був соціалістичний реалізм, у патріотичних графіків та діаспорі залишається ар-деко. У графічних творах соціального реалізму зображення реалістичні, монументальні, з написами та лозунгами. Дуже часто використовується червоний колір. В цей період як у діаспорі, так і в графіці соціалістичного реалізму показано красу жінки за допомогою прикрас, вінків на голові, квітів, чи колося пшениці в руках. На фоні часто можна побачити рослини, птахів, чи біонічну, зооморфну орнаментику. Це дуже контрастує з тим, як жінка зображується у періоди Першої та Другої світових війн, коли вона часто в позі жертви навколішки, за важкою роботою, згорблена, у хустці. В сучасній війні жінка зображується красивою та сильною духом, часто вона воює поряд з чоловіками, захищаючи свою землю.

Література:

1. Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького. Олена Кульчицька (1877–1967). Графіка. Малярство. Ужиткове мистецтво: альбом-каталог. Львів : Априорі, 2013. 392 с.
2. Інститут колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ, Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького, Національна бібліотека Чеської республіки – Слов'янська

бібліотека. Українські Січові Стрільці у боях та міжчасі: мистецька спадщина. Львів ; Київ : Оранта, 2007. 192 с.

3. Косів В.М. Українська ідентичність в графічному дизайні 1945-1989 рр. : монографія. Київ : Родовід, 2019. 480 с.

4. Ніл Хасевич. Воїн, митець, легенда / упоряд. А.А. Криштальський, І.П. Марчук, І.М. Несторук, Н.Ю. Пушкар. Луцьк : Терен, 2010. 100 с.

5. *Нова Хата*. 1930. Грудень. Вип. 12. Обкладинка. 1933. Січень. Вип. 1. Обкладинка. 1934. Лютий. Вип. 1. Обкладинка. 1935. Січень. Вип. 1. Обкладинка. 1938. Жовтень. Вип. 20. Обкладинка.

6. Жіночий образ в українській мітології та візуальній культурі : *Культурний проєкт*. веб-сайт. URL: https://youtube.com/@culturalproject_ua (дата звернення: 10.08.2023).

7. Павловський В.М. Василь Григорович Кричевський: життя і творчість. Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук США, 1974. 313 с.

8. Яців Р.М. Українське мистецтво ХХ століття. Ідеї, явища, персоналії. Збірник статей. Львів, 2006. 352 с.

9. Яців Р.М. Мала хронологія подій і пам'ятних дат ХХ століття: Україна-Світ. Львів: Априорі, Інститут народознавства НАН України, 2021. 544 с.

10. Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького. Олена Кульчицька. Графіка. Київ : Oranta Art Book, 2013. 64 с.

11. Таємні коди предків: 12 головних символів української вишивки : *UA Modna* : веб-сайт. URL: <https://uamodna.com/> (дата звернення: 7.08.2023).

12. За образом і подобою: як твориться сакральний простір ікони : *Risu ua* : веб-сайт. URL: <https://risu.ua/> (дата звернення: 12.08.2023).

13. Юнг К.Г. Архетипи і колективне несвідоме. Львів : Астролябія, 2018. 588 с.

References:

1. Natsionalnyi muzei u Lvovi imeni Andreia Sheptytskoho (2013). *Olena Kulchytska (1877-1967). Hrafika. Maliarstvo. Uzhytkove mystetstvo: albom-kataloh [Olena Kulchytska (1877-1967). Graphics. Painting. Applied art: catalog album]* Lviv : "Apriori" (pp. 392) [in Ukrainian]

2. Instytut kolektsionerstva ukrainskykh mystetskykh pamiatok pry NTSh, Natsionalnyi muzei u Lvovi imeni Andreia Sheptytskoho, Natsionalna biblioteka Cheskoï respubliky – Slovianska biblioteka (2007). *Ukrainski Sichovi Striltsi u boiakh ta mizhchassi: mystetska spadshchyna [Ukrainian Sich Archers in battles and in between: artistic heritage]* Lviv ; Kyiv : "Oranta" (p. 192) [in Ukrainian]

3. Kosiv V.M. (2019). *Ukrainska identychnist v hrafichnomu dizaini 1945–1989. : monohrafiia [Ukrainian identity in graphic design 1945-1989: monograph]* Kyiv : Rodovid (p. 480) [in Ukrainian]

4. A.A. Kryshchalskyi, I.P. Marchuk, I.M. Nestoruk, N.Iu. Pushkar (2019). *Nil Khasevych. Voin, mytets, lehenda [Neil Hasevich. Warrior, artist, legend]* . Lutsk : "Teren" (p. 100) [in Ukrainian]

5. *Nova Khata (1930. December) [New House] Vol. 12. Cover. 1933. January. Vol. 1. Cover. 1934. February. Vol. 1. Cover. 1935. January. Vol. 1. Cover. 1938. October. Vol. 20. Cover. 1925–1939;* [in Ukrainian]

6. *Zhinochy obraz v ukrainskii mitolohii ta vizualnii kulturi : Kulturnyi proekt [Female image in Ukrainian mythology and visual culture: Cultural project];* Retrieved from: https://youtube.com/@culturalproject_ua (2023) [in Ukrainian];

7. Pavlovskiy V.M. Niu-York: Ukrainska Vilna Akademiia Nauk SShA, (1974). *Vasyl Hryhorovych Krychevskiy: zhyttia i tvorchist [Vasyl Hryhorovych Krychevskiy: life and work];* (p. 313) [in Ukrainian]

8. Yatsiv R.M. (2006) *Ukrainske mystetstvo KhKh stolittia. Idei, yavyshcha, personalii. [Ukrainian art of the 20th century. Ideas, phenomena, personalities] A collection of articles.* Lviv (p. 352) [in Ukrainian]

9. Yatsiv R.M. (2021) *Mala khronolohiia podii i pamiatnykh dat XX stolittia [Small chronology of events and memorable dates of the 20th century];* Ukraina-Svit. Lviv: Apriori, Instytut narodoznavstva NAN Ukraine (p. 544) [in Ukrainian]

10. Natsionalnyi muzei u Lvovi imeni Andreia Sheptytskoho. (2013) *Olena Kulchytska. Hrafika [Olena Kulchytska. Graphics]*. Kyiv: Oranta Art Book (p.64) [in Ukrainian]

11. *Taiemnyy hi kody predkiv: 12 holovnykh symvoliv ukrainskoi vyshyvky [Mysterious codes of ancestors: 12 main symbols of Ukrainian embroidery]* Retrieved from: <https://uamodna.com/> (2023) [in Ukrainian];

12. *Za obrazom i podoboiu: yak tvorytsia sakralnyi prostir ikony [By image and likeness: how the sacred space of the icon is created]* Retrieved from: <https://risu.ua/> (2023) [in Ukrainian];

13. Carl Gustav (2018). *Jung Archetypes and the Collective Unconscious (1934–1955)* – Lviv: Astroliabiia (p. 588).